

Eessõna

2010. aasta oli ERMile veel üks mitmest ettevalmistusaastast uue muuseumihoone ehitamiseks Raadile. Hoone arhitektid ja inseneriosade projekteerijad alustasid tööprojekti koostamist. Kevadel ja suvel puhastati Raadi järv ja tiik ning veeti minema Raadile kokku veetud prügi, prahti ja eemaldati saastunud pinnast. Samal ajal jätkus ERMi rahastamisaotluse läbivaatamine ning dokumentidesse täpsustuste tegemine. Hilissügiseks oli selge, et otsus taotluse kohta ja loodetav ehituse algus jääb 2011. aastasse. Pingelisest ootusest hoolimata jätkus töö nii muuseumi väli-lade kui siseruumide, esmajoones uute püsinäituste arendamisega. Uute näituste ettevalmistamisega tegeleb kogu Eesti Rahva Muuseum koos hulga koostööpartneritega. Raadi aladele uue elu andmine ja uue muuseumisisu loomine on selle suure meeskonna jaoks palju enam kui ühe asutuse väljaarendamine. See on uue suure kultuuri- ja elukeskkonna loomine Tartu linna ja ehituskivi kogu Eesti kultuurilisse vundamenti.

Eesti Rahva Muuseumile oli 2010. aasta oluline ka selle poolest, et toimus Eesti teadusasutuste teadustegevuse evalveerimine. Evalveerimisprotsessi olid kaasatud rahvusvahelised ekspertkomisjonid. ERMi evalveerimisaotlusega tutvunud ning seejärel muuseumi külastanud, olude ning uurijatega tutvunud komisjon andis muuseumi teadustööle positiivse hinnangu. See võimaldab ERMil tunda enda ka lähiaastatel jätkuvalt kindlalt nii akadeemilise teadmise looja kui ka avalikkusele vahendajana. Evalveeritud teadusasutuste ridadesse kuulumine suurendab ka võimalusi muuseumi arendamiseks.

2010. aasta suvel loodi ERMi juurde Omakultuuride osakond, mille ülesandeks on aidata kaasa Eesti maakonnamuuseumide edasisele arengule, aitades koostada arengukavu, andes muuseumidele nõu ning pakkudes muuseumispetsialistidele enesetäiendusvõimalusi.

2010. aasta lõpus valiti teiseks ametiajaks muuseumi direktoriks dr Krista Aru.

ERMi ettevõtmistest ja arendustööst annab ülevaate aastaraamatu mahukas lõpuosa. ERMi aastaraamat on aga ka jätkuvalt koht, kus ilmuvad eestikeelsed kultuuriuurimuslikud artiklid, mis tutvustavad etnoloogide ja kultuuriuurijate uuemaid uurimusi.

Põhiosa aastaraamatu teadusartiklitest on seekord pühendatud mälu ja mäletamise küsimustele. Üheks fookuseks on seejuures mälukohad – kultuurinähtused, mida kollektiivsel tasandil teadlikult või ebateadlikult seostatakse rahvusliku identiteedi ning minevikuga. Mälukohtadeks võivad olla rahvuslikku tähendusega

sündmused, kuid ka kultuurinähtused või kultuuriinstitutsioonid. Etnoloogid küsivad, kuidas neid kohti luuakse ja taasluuakse, kuidas on kollektiivse mäletamisega seotud erinevate rühmade huvid ja kuidas rakendatakse erinevaid mineviku kujutamise viise. Kultuuriuurijaist on rahvusvahelisel areenil nende teemadega tegeleenud näiteks Aleida ja Jan Assmann (kommunikatiivse ja kultuurimälu teooria) ja Pierre Nora (mälu kohtade mõistestik). Uuritakse ka mäletamise praktikaid. Uurijate huviorbiidis on näiteks sõjad, sotsialism, muuseumid jms. Vaadeldakse nende mõju inimeste eludele, sotsiaalsetele suhetele ja kultuurilisele käitumisele. Käesolevas aastaraamatus on mälu teemaga seotud neli artiklit, neist kolm muuseumikesksed.

ERMi teadur-kuraatori Marleen Nõmmela artikkel „Ühe mälu koha loomisest: esimene eesti rahvakultuuri püsinäitus Eesti Rahva Muuseumis“ räägib esimesest suuremast ja terviklikkust taotlenud eesti rahvakultuuri püsinäitusest ERMis, mis avati 1927. aastal Raadi mõisahoonel 20 ruumis. Marleen Nõmmela läheneb näitusele kui mälu kohale. Ta uurib, milline ruum eesti rahvakultuuri mäletamiseks 1927. aastal loodi ning millised olid näituse kui rahvakultuuri kaanoni loomise praktikad: kuidas ja millest koostasid kuraatorid pildi eesti rahvakultuurist, millest nad selle juures lähtusid ja mida taotlesid. ERMi esimene püsinäitus Raadil aitas muuta eesti vana talupojakultuuri rahvuslikuks kultuuriks. Ajastule iseloomulikult esitleti seda näitust kristalliseeritud kujul. Näituse jaoks välja valitud kultuurielemendid muutusid sümboliteks, mis aitasid visualiseerida ühtset ja ajatut materiaalselt rahvakultuuri, millest puudus fragmentaarsus ja vastuolulisus.

ERMi teadur-kuraatori Vaike Reemanni artikkel „Püsinäitus on protsess“ teeb tagasisaate ERMi püsiekspositsioonile, mis avati 14. mail 1994. Selle ülevaate teeb väärtuslikuks autori refleksiivne positsioon: ta on ise olnud selle näituse juhtkuraator, kellel nüüd, mitmeid aastaid hiljem, on võimalik näitusest rääkida nii selgitavas kui analüütilises võtmes. Abistavaks on seejuures ka hilisem auditooriumidepoolne tagasiside näitusele. Koos ülejäänud kahe muuseumide püsiekspositsioonidest rääkiva artikliga aitab see artikkel ilmetada püsinäituste loomise lähtekehti läbi 20 sajandi.

Etnoloogiadoktor Ene Kõresaare (Tartu Ülikool) artikkel „Märkmeid mälu kultuuri muutumisest siirdeajal: Teine maailmasõda Eesti Ajaloomuuseumi püsiekspositsioonis 1980. aastate lõpul ja 1990. aastate algul“ käsitleb Teise maailmasõja mäletamise muutumist Eestis 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses Eesti Ajaloomuuseumi püsiekspositsioonide näitel. Ajaloomuuseumis, Maarjamäe lossis 1987. a avatud püsinäitus oli allutatud EKP Keskkomitee ideoloogilistele nõudmistele, kuid kohe pärast avamist sai sellele hoogu kogunud rahvuslike meeleolude taustal osaks karm kriitika. 1990. aastatel korraldati püsiekspositsioon kiiresti ümber, kuid suleti viimaks vananenuna 2007. aasta suvel. Ene Kõresaare analüüs näitab, et muuseumilistelt, materiaalselt ja tehnilistelt ressurssidelt olid mõlemad kõnealused ekspositsioonid väga sarnased, kuid sõja käigu ja tähenduse kujutamises leiab neis väga vähe ühtelangevusi. Esimene ekspositsioon järgib Suure Isamaasõja narratiivi, toetades sõja põhivõitlust kandnud nõukogude rahva müüti, millesse põimiti Eesti ajalugu. 1990. aastate alguses ümber kujundatud ekspositsiooni põhiteema on eest-

laste ja Eesti riigi saatus Teises maailmasõjas. Uus ekspositsioon jutustab eestlaste lugu Teises maailmasõjas ohvri positsioonilt ning ei rõhuta vabaduse võitu.

Rahvaluuledoktor Tiiu Jaago (Tartu Ülikool) artikkel „Maastik arhiivitekstides: lähiümbruse kirjeldamise žanrilised aspektid“ põhineb looduskeskkonna ja koduümbruse teemaliste omaelulooliste tekstide analüüsil. Tiiu Jaagot huvitab neis tekstides see, mil määral ja millistel ajenditel tuleb neis esile tegevuskoht, jutustaja suhe loodusse ja lähiümbrusse. Analüüsitavad tekstid on pärit Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuste arhiivist ja Eesti Elulugude kogust, mis asub Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis. ERMi kogu põhineb uurijate koostatud temaatilistel küsimustikel, Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis asuv elulugude kogu aga etteantud teemadel, kus on küll märksõnad ja vihjed alateemadele, ent mis eeldab kaastööna vaba struktuuriga jutustust. Jaago hinnangul on küsimustikust lähtuv kirjalik arhiivitekst pigem tunnistus argielust kui meenutusjutustus, sellises kaastöös on uurija ja jutustaja vaheline koostöö hästi jälgitav ning saab näha, kuidas teaduses aktuaalsed probleemid suunavad nii uurijate küsimuste asetust kui ka neile vastamist. Vaba struktuuriga, ent teemast lähtuv omaelulooline jutustus (Eesti Elulugude kogu tekstinäitena) on üles ehitatud vastandusele: enne ja nüüd. Samas ei tule selles vastuseades esile mitte katkestus vaid järjepidevus. Kestvus saavutatakse enda ja lähedaste inimeste tegevuse jätkuvuse kaudu: inimeste tegevus on pidev katkematu protsess.

ERMi juhtteadur Kristel Rattus uurib oma artiklis „Teekond kujutletud minevikku: kultuurimälu uuskasutus tänapäeva Eestis“ Eestis tänapäeval korraldatud pärandi representatsioonidena käsitletavaid ettevõtmisi, mille keskmes on mõne talupojakultuurist pärit töövõtte taasesitus demonstreerimise ja õpetamise eesmärgil. Vaadeldud üritused olid korraldatud omaalgatuslikult, ilma ühegi asutuse institutsionaalse suunamiseta ning korraldajate endi vaateviisi kohaselt on tegemist traditsioonide jätkamise või elustamisena, sest kohalik kogukond selliselt tegelikult enam ei ela. Töövõtete taasesitamisele suunatud ettevõtmised olid nii korraldajate kui publiku meelest alternatiivsed nüüdisaegsele massikultuurile ning vastanduvad muudele sündmustele ka oma avatuse, paindlikkuse ja uuendusmeelsuse tõttu. Tänapäeva inimesed leidsid neist üritustest peegeldusi olulistest teemadest, nagu ökoloogiline puhtus, loodussäästlikkus, maaelu uus väärtustamine või nostalgiline kokkupuude kujutletava mineviku või noorpõlvega. Need rõhuasetused peegeldavad kindlasti ka 1990. aastatel maaelanikkonna struktuuri muutumisega seoses levima hakanud hoiakuid ja toimetulekustrateegiaid Eesti maaelus.

Lisaks mäluteemalistele artiklitele avaldame aastaraamatu teadusartiklite osas ka etnoloogide Jaanus Plaadi ja Art Leete artiklid. Etnoloogiadoktor Jaanus Plaadi (Eesti Kunstiakadeemia) artikkel „Vene vanausulised ja nende pühakojad Eestis 17.–21. sajandil“ annab ülevaate vene vanausuliste ajaloost Eestis, esmajoones nende palvemajade ja eraklate (skeetide) rajamisest Peipsi järve läänekaldal ning Tartus ja Tallinnas. Artikkel vaatleb vanausuliste erinevaid voole ja nende käekäiku alates 20. sajandi keskpaigast. Vene vanausulised on säilitanud oma religiooniga seotud identiteedi ja eripärase kultuuri. Usuelus on jäänud aktiivseks peamiselt vanem põlvkond, samas on aga alates 1990. aastatest tugevnemas vanausuliste kultuuriline identiteet. Vanausuliste palvemajade ehitamise ajalugu Eestis ulatub 18. sajandisse.

Praeguseks on palvemaju säilinud 11, neist 9 Peipsi läänerannikul. Säilinud puupalvemajad on omanäoliseks sakraalarhitektuuri näiteks Eestis. Ehitiste arhitektuurne ja kunstiline külg on enamasti tagasihoidlik. Majad on tõenäoliselt valminud ilma projektita, vanausuliste ehitusmeistrite tööna. Artikli oluliseks lisaks on fotograaf Aarne Maasiku fotod. Artiklile eelnes autorite koostatud fotonäitus, mis on osa suuremast Õigeusu pühakodade dokumenteerimise projektist Eesti Kunstiakadeemias.

Etnoloogiadoktor Art Leete artikkel „Komi jahimeestest ja koertest“ analüüsib jahimeeste ja koerte suhteid komi ühiskonnas. Ta vaatleb erinevate välitööde käigus talle jahimeeste poolt jutustatud lugusid ning enda tähelepanekuid välitöödelt, asetades oma analüüsi varasemate komi jahinduse alaste uurimuste konteksti. Selgub, et eelnevates jahialastes uuringutes on jahikoerad olnud marginaalses rollis. Kirjutiste autorid tõdevad, et koerad on jahil äärmiselt olulises rollis, kuid ilmselt tulenevalt nõukogude etnograafia paradigmat, mis väärtustas esmajoones ainelise kultuuriga tegelemist, piirdub tähelepanu koertele selle napi nendinguga. Prof Art Leete artikkel on niisiis oluline täiendus kodustatud loomade uurimisse. Laiemalt aitab koduloomade uurimine tegeleda aga nii kultuurimuutuste analüüsi kui ka inimeseks olemise arusaamadega laiemalt.

Veebruar 2011

Pille Runnel